

ФИЛОЗОФИЈА, ТЕОРИЈА, НАСТАВА ИСТОРИЈЕ

Др Смиљана Ђуровић

РАЗМАТРАЊЕ О СВЕТСКОЈ ИСТОРИЈИ

Једно испчитавање Буркхарта* -

Има преломних времена у историји човечанства и народа, цивилизација. Има времена када се чини као да је дошао "крај историје", као што се чини данас Фукојами, трагања моћи и природно-историјског развоја човјечанства. Никола Тесла се суочавао и са тврдњама научника да ће због хлађења Сунца у далекој *будућности*, која за историју свемира и није дубока, Земља јурити космичким пространством као залеђена беживотна громада. Андре Бургинјон у својим најновијим разматрањима природне историје човека и његове будућности износи научне теорије блиске дарвинизму, о могућности постепеног изумирања људске врсте у будућности, бавећи се демографском историјом човјечанства. Буркхарт (Јакоб

* Јакоб Буркхарт " *Разматрања о светској историји (О изучавању историје)*, Београд 1997, 399. Поговор, под насловом "Јакоб Буркхарт - критички историчар културе" (377-398) написао је Сима М. Ђирковић. Књига је изашла у едицији "Историјска мисао" Српске књижевне задруге, чији уређивачки одбор данас чине Сима М. Ђирковић и Андреј Митровић, који је и уредник серије, у којој су до сада објављени Бродел и Кока.

Јакоб Буркхарт је швајцарски историчар уметности, који је објавио неколико значајних дела из историје културе и уметности: "Цицероне(1855)", "Историја ренесансе у Италији (1867)", посмртно је објављено значајно дело "Историја грчке културе" (1898-1902).

Burckhardt, 1818. у Базелу-1897. у Базелу) је и против почетка и краја. Њега занима оно што је поновљиво и стално, непроменљиво у светској историји. Посезање у антику помогло је ренесанском човеку да обнови европски дух, а европска култура изађе из средњовековног ћорсокака, у који је била запала; да из семена који је људски дух посејао у антици никне нова биљка, јака и снажна, чији "токови мисли" досежу и до нас данас, иако сасвим притуљени, једва жмиркајући. Двадесети век је тако немилосрдно истрошио и Дарвина, и Хегела, и Маркса, и "токове мисли" Француске револуције, а да је промашио да из "токова мисли" 19. века изникне нешто тако снажно оплемењавајуће за људски дух као што је из антике ренесанса. Покушај враћања на средњи век крајем 20. у време постиндустријске цивилизације изродио је једног Фукојаму. Можда враћање у "токове мисли" једнога Буркхарта из 19. века може да помогне данас европском духу. Али би пре тога, свакако, требало прецизирати шта је то данас европски дух, али исто тако и светски.

Оно што се може признати, интимно, то је да "токови мисли" Јакоба Буркхарт из 19. века чине празник ових дана онемо ко има храбрости да се упусти у њих. Оне тако лепо купају мозак од позитивистичке, али и класичне ранкеовске историографије, чију појавност и значај историографски уважавамо, али које осим заната тешко да могу данас помоћи за разумевање суштине историје света и историјских процеса.

Данас, у време великих криза у којима живимо, у веку који је Буркхарт замишљао да ће у њему "дух човечанства" "саградити себи нови дом", дошла нам је у помоћ његова књига о изучавању историје дошла је као сазнање о коме морамо водити рачуна. Дошла је из времена великих криза 19. века у време великих криза 20. века. Он је био сведок прошлог века, а ми овога. Пред око највише двадесет студената Буркхарт је пре сто година изложио своје истраживање, и своју филозофију историје о *историјским кризама*. Колико Европљана данас зна или чита Буркхарта?

А што су то *историјске кризе*, по Буркхарту? Овде ћемо назначити само његов основни "ток мисли", а не оне "случајне", проистекле из анализе историјских криза кроз историју, са посебном анализом "посебног карактера" криза 19. века, наравно не упуштајући се ни у елаборацију разних врста криза које је идентификовао; као што су: примитивне кризе, кризе античког доба или, на пример, крсташких ратова као историјских криза, затим криза великих културних народа. Нећемо се освртати ни на случајности у његовом "току мисли" које се односе на историју народа, а у неким експлицитним испољавањима изазваним општим током европског романтизма и европоцентризма; ту и тамо имају неисторичан однос, на пример према кинеској цивилизацији, сувише пренаглашавајући расну теорију. За посебно су разматрање такође и његова поимања *рајна* и *мира*, и

њиховог узајамног односа кроз појавност криза у светској историји, и њихове улоге у појавности криза, затим стадијуми кризе које он идентификује.

За Буркхарта праве кризе су ретке, али су стална појавност светске историје. Праве кризе нема без тога док се не "протресе политичка и социјална основа" или не доводи у питање. Велике, темељне кризе су и оне када долази до "преласка историје кроз владавину маса". Историјске кризе су "убрзани процеси" за разлику за "постепене и трајне утицаје" и преплитања великих светских "потенција" (држава, религија, култура) једних на друге и једних с другима. "Убрзани процеси", тј. *историјске кризе* показују огромну разноликост "а при томе ипак извесну чудну сродност у многим појединачним цртама, која се заснива на општој људској природи". Вредност коју имају кризе је "истинско обнављање живота, тј. одстрањење старог од стране стварно живог новог". Али свако разарање може онемогућити и подмлађивање које ће произаћи у будућности. "Наша земаљска кугла је можда већ остарела (при чему нимало није важно колико је она стара *sensu absoluto*, то јест колико је пута обишла око Сунца; могла би при томе бити и веома млада);" - каже Бурцкхарт -" за велике кречњачке површине не може се предвидети како ће оне по губитку своје племените вегетације икад понова стећи нову, па тако и народи могу бити уништени а да не наставе живот у другим народима као делић мешавине".

Разматрајући кризу Рима, Буркхарт анализира појавности Римске империје у кризним тачкама, па износи веома занимљиву констатацију за нашу националну историју, а то је да за време Константина и његових наследника царство "преживљава и последњу супституцију од стране хришћанско-православног друштва и цркве, који улазе у темељ империје у распаду. Докле год је та империја жива, мора позајмљивати световну руку за неумољиво прогањање аријанаца и пагана. И најзад, пошто се православље потпуно организовало, и под своје окриље узело један део античке традиције, империја може умрети".

Као савременик велике немачке класичне историографије и Ранкеа, Буркхарт се налази на матрици посебности и усамљеника, на чему инсистира Сима Ђирковић у свом историографском огледу о Буркхарту. Своју усамљеничку позицију у њемачкој историографији, која је произилазила и из његове позиције Швајцарца који је писао и формирао се у Немачкој, и историјске ситуације тога времена, Буркхартова усамљеничка позиција потенцирана је по Ђирковићу "темама које је обрађивао, које су тада изгледале на граници, или, чак у туђем домену, а и дистанцом према све масовнијим и све јаче организованим и повезаним историографским радионицама... Он се сам много пута подсмехнуо ситничарству и ирелевент-

ности онога што су производили учени мужевии (*virii eruditissimi*) његовог времена", каже Ђирковић. Буркхарт је акруелан, јер подсећа на много усамљеника у нашој савременој историографији, посебно историографији савремене историје, чија позиција је још тежа од његове, јер им се не признаје, чак, као таква.

Буркхарт је сматрао да ниједан метод није свеважећи, да се сваки може оспоравати: "Свака јединка која размишља долази својим стазама, које истовремено могу бити њен духовни животни пут, до оне огромне теме, па онда сходно овом путу може уобличити свој метод". У књизи он говори о свом "току мисли", о томе да је као задатак својих предавања поставио "да извештај број запажања и истраживања повезује с неким упола случајним током мисли".

У својим предавањима он говори о трима потенцијама и шест условљености светске историје (међу њима разматра о држави, религији, култури), али исто тако озбиљно и продубљено и о историјском посматрању поезије, о историјским кризама, односу јединки и општости, односно историјским величинама, и на крају о срећи и несрећи у светској историји.

Буркхарт тежи ка целини, без обзира колико се бавио ужом темом. Тематски се креће у широком избору и временском простору од Хомера и античке историје до Наполеона, од историје уметности античке Грчке до Француске револуције. Колико је била тешка његова позиција са становишта легимитета историографских радионица, лако је појмити, јер је и у нашој савременој историографији била и сада је присутна понекад веома пежоративна и иронично изречено карактерисање за научнике који теже целовитости да се "баве од Ноја до Авноја"

Није желео да да упуства за студирање историје у "ученом смислу", како он то каже, него само сугестије за изучавање онога што је *историјско у различитим областима духовног света*. Изричито каже да се у свом течају неће бавити при томе "светскоисторијским идејама", него ће "давати опажање и пресеке кроз историју; пре свега неће давати никакву филозофију историје". Буркхартов однос према филозофији историје је доста потцењивачки. За Буркхарта је она "кентаур, ... јер историја, то јест координирање, јесте нефилозофија, а филозофија, то јест субординирање, јесте неисторија". За дотадашњу филозофију историје, Буркхарт сматра да је "ишла за историјом и давала је уздужне пресеке; поступала је хронолошки". За њега су то биле хронолошки сређене филозофије историје". Филозофија историје се трудила да продре до општег програма светског развитка, најчешће у крајње оптимистичком смислу". Овде Буркхарт сврстава и Хегела и његову "Филозофију историје". За њега, код свих

хронолошки срећених филозофија историје "постоји опасност да се у најповољнијем случају изроде у историје културе, а иначе претендују да прате неки светски план а при томе су, да се лише претпоставки, обојене идејама које су филозофи поцрпели почев од треће или четврте године живота".

Заблуда је тврдња да је наше време, време у коме живимо, "време остварења свеколиког времена или је бар близу томе, а све што је постојало треба посматрати као срачунато за нас." Заправо је, по њему, "наше време заједно са нама, постојало за себе, за прошлост, за нас и за будућност".

По Буркхарту, филозофије историје посматрају "оно што је прошло као супротност и претходни ступањ ка нама као развијенима". Он, међутим посматра оно што се "ионавља, ишио је констипантно, ишиично као нешто што у нама одјекује и што је разумљиво". "Поменути филозофи су оптерећени шпекулацијом о почецима, па би стога заправо морали говорити и о будућности; ми се можемо лишити учења о почецима, а учење о крају не треба захтевати од нас".

- Буркхарт не пориче одређену захвалност филозофији историје, без обзира које је било њено начело, јер је она кроз шуму просекла поједине величанствене видике и "унела је соли у историју". И, он је радо поздравља, али на "овде-онде неком шумском рубу историјских студија". Са овом Буркхартовом књигом ми се управо налазимо на шумском рубу његових историјских студија, где се сусрећемо са његовом филозофијом историје.

- *Ишио је ишо ишио Јакоб Буркхарти у сред великих криза 19. века иосмаиџра као оно "ишио се ионавља, ишио је констипантно, ишиично" у свеијској историји?*

По Буркхарту, и духовно и материјално је променљиво. *Смена временâ* непрестано повлачи за собом облике "који творе одору и спољашњег и духовног живота". *Тема историје* је да покаже ова два основна правца, који су по себи идентични. Она, осим тога, треба да пође од става, да *све духовно* има *једну историјску стипрану* на којој се јавља као промена, као оно условљено, као пролазан моменат, обухваћен за нас великом, неизмерном *целином*. Друго, како сваколико збивање има једну духовну страну, полазећи од ње учествује у *неиролазности*.

Главни феномен који се кроз све провлачи је **НАСТАЈАЊЕ НЕКЕ ИСТОРИЈСКЕ СИЛЕ**, која настаје са највишим тренутним оправдањем. И са њом се јављају сваковрсни земаљски животни облици: уставни, привилеговани сталежи, религија дубоко преплетена са свим што постоји у том времену, потпун друштвени морал, подређено схватање права. Ови облици

се развијају из те историјске силе, или јој се придржују, и временом почињу да се сматрају њеним *сиубовима*. Управо ти животни облици се опирају променама, иако дух рије као кртица и наставља свој рад. Но, поред свег опирања, по Буркхарту долази до слома "било путем револуција или путем постепеног труљења". Долази до пада религије и морала, до "тобожње пропасти, чак до смака света. А у међувремену дух гради нешто ново, чије ће спољашње кућиште с временом претрпети исту судбину".

Буркхарт је овде близак цикличној теорији, наспрам прогресивних и еволуционистичких. Код њега се сусреће и иронична формулација у вези са Хегеловом филозофијом историје као тзв. "напредак".

Занимљиво је за сусретање данас са Буркхартовом теоријом духа човечанства, у време тако бучног враћања на "духовност", а да се не дефинише претходно шта је то у суштини. У појавности је бар јасно шта је то живот духа човечанства код Буркхарта, јер је он чак и набројао таксативно који су то облици, и напред су изнети.

Буркхарт се духом човјечанства бави као трајном категоријом, а изучава историјско у различитим областима духовног света. Али признаје као паралелно и идентично у исто време и материјално, као и што заговара *йриродну историју*. Занимљива је са тога становишта следећа артикулација на стр. 10 нашег издања:

"Наша полазна тачка јесте из једино *йрајноџ* и за нас једино могућег средишта, од *човека* који трпи, стреми и дела, онакав какав јесте, какав је увек био и какав ће бити; стога ће наше разматрање у извесну руку бити *йаилошко*".

Кад говори о "животу људског духа", Буркхарту се он "чини као живот једног човека". Његов савременик с краја 19. века Никола Тесла је сматрао да је један човек цело човечанство.

Важност утицаја сцијентистичког покрета 19. века на Буркхарта је већа него што се на први мах то да закључити, под мимикријом рекло би се његовог инсистирања на духовној страни историје човечанства, или светске историје како он то каже. Живот људског духа, како га постајемо свесни у историји, и захваљујући њој - закључује на крају књиге Буркхарт у одељку о "срећи" и "несрећи" у светској историји - мора толико ангажовати човека, да појмови "среће" и "несреће" поред тога напора губе све више значај. "Бити зрео то је све", он цитира Шекспировог краља Лира, као синтезу: "И тако, уместо среће, хтели ми то или не хтели, *сазнање* постаје циљ способних. И то не, рецимо из равнодушности према беди која свакако и нас може погодити - услед чега смо заштићени од сваког хладног објективног деловања - него зато што увиђамо слепило нашег жељења,

будући да се жеље народа и појединаца мењају, противурече једне другима и потиру се".

Да закључимо, Буркхарт у свом току мисли редуцира и став "Historia magistra vitae" у смислу да он "стиче виши, али у исто време и скромнији смисао. Јер ми преко искуства хоћемо не толико да постанемо паметни (за неки други пут) него мудри (за увек)".

По Буркхарту "Дух мора у свој *посед* преобразити *сећање на своје* *проживљавање различитих земаљских доба*. Што је некад било клицање и јадиковање, мора сада постати *сазнање*, као, заправо, и у животу појединца".

Dr Smiljana Đurović

RÉFLEXIONS SUR L'HISTOIRE DU MONDE

Résumé

Cet ouvrage a pour sujet le livre de l'historien de l'art Jacob Burckhardt "Réflexions sur l'histoire du monde". On a actualisé de vieux thèmes du domaine de la philosophie et de la théorie mais aussi les thèmes de l'histoire en tant que la science et le sujet de l'enseignement. On pose la question si "la fin de l'histoire" est vraiment venue selon penseur américain d'origine japonaise Fukuyama. Malgré que Burckhardt traitait les thèmes plus étroits il s'occupait aussi de l'entité des processus historiques et particulièrement des crises historiques du XIXe siècle dont il était témoin, justement qu'aujourd'hui nous sommes les témoins de la crise mondiale actuelle. Il observe ce qui "se répète, ce qui est constant et typique" dans l'histoire du monde du XIXe siècle comblé de grandes crises. Dans ce sens "la vie de l'esprit humain lui paraît comme la vie d'un homme". Son contemporain Nikola Tesla considérait "qu'un homme est toute une humanité".

Le message principal de ce livre est que les lamentations d'autrefois, maintenant doivent être remplacées par les connaissances.